

dr Yuliia Zolotnytska
Szkoła Główna Handlowa
w Warszawie
Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie
Instytut Rynków i Konkurencji
e-mail: yzolat@sgh.waw.pl
ORCID: 0000-0002-9278-0707

prof. dr hab. Stanisław
Kowalczyk
Szkoła Główna Handlowa
w Warszawie
Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie
Instytut Rynków i Konkurencji
e-mail: skowal1@sgh.waw.pl
ORCID: 0000-0002-5052-3462

dr hab. Roman Sobiecki,
prof. SGH
Szkoła Główna Handlowa
w Warszawie
Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie
Instytut Rynków i Konkurencji
e-mail: rsobie1@sgh.waw.pl
ORCID: 0000-0002-4235-8321

Słowa kluczowe:
handel rolno-spożywczy,
przewagi komparatywne,
konkurencyjność, Polska,
Europa Środkowo-Wschodnia

Przewagi komparatywne Polski w handlu rolno-spożywczym na tle wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej

Poland's comparative advantages in agri-food trade in comparison with selected central and Eastern European countries

Streszczenie: Celem artykułu jest ocena poziomu i dynamiki przewag komparatywnych Polski w handlu produktami rolno-spożywczymi w latach 2004–2023 w porównaniu z takimi krajami jak Węgry, Rumunia, Czechy i Ukraina. Analiza opiera się na danych Eurostatu i Państwowej Służby Statystycznej Ukrainy. W badaniach wykorzystano takie miary/wskaźniki jak: TC, XRCA, MRCA i RTA. Otrzymane wyniki wykazały, że Polska utrzymuje trwałą przewagę komparatywną w handlu rolno-spożywczym, czego dowodem są dodatnie i rosnące wartości XRCA (1,17–1,68) oraz RTA (0,44–0,62). Przewaga ta ma charakter strukturalny, wynikający z wysokiego poziomu przetwórstwa, integracji z rynkiem unijnym i szerokiej dywersyfikacji eksportu. Węgry wykazują umiarkowaną przewagę komparatywną, Rumunia i Czechy pozostają importerami netto z ograniczonym potencjałem produkcyjnym, natomiast Ukraina osiąga najsilniejsze, lecz surowcowe przewagi eksportowe. Integracja z UE, specjalizacja produkcji oraz wsparcie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej były kluczowe dla wzrostu konkurencyjności Polski. Z kolei takie czynniki gospodarcze i polityczne jak kryzys *subprime* 2008, pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie, wpłynęły na czasowe osłabienie dynamiki handlu i w efekcie spadek znaczenia przewag konkurencyjnych.

Keywords:

agri-food trade, comparative advantages, competitiveness, Poland, Central and Eastern Europe

JEL:

F14, Q02, Q13, Q17

Abstract: The aim of this article is to assess the level and dynamics of Poland's comparative advantages in agri-food trade between 2004 and 2023, compared with countries such as Hungary, Romania, the Czech Republic, and Ukraine. The analysis is based on data from Eurostat and the State Statistics Service of Ukraine. The study employs several measures and indices, including TC, XRCA, MRCA, and RTA. The results indicate that Poland has maintained a stable comparative advantage in agri-food trade, as evidenced by positive and increasing values of XRCA (1.17–1.68) and RTA (0.44–0.62). This advantage is structural in nature, resulting from a high level of food processing, integration with the EU market, and broad export diversification. Hungary demonstrates a moderate comparative advantage, while Romania and the Czech Republic remain net importers with limited production potential. Ukraine, in turn, shows the strongest but predominantly raw-material-based export advantages. Integration with the European Union, production specialization, and support under the Common Agricultural Policy have been crucial to the growth of Poland's competitiveness. Conversely, economic and political factors such as the 2008 subprime crisis, the COVID-19 pandemic, and the war in Ukraine have temporarily weakened trade dynamics, leading to a short-term decline in the strength of Poland's competitive advantages.

Wprowadzenie

Pojęcie przewagi komparatywnej wywodzi się z teorii D. Ricarda, zgodnie z którą nawet kraje mniej efektywne w absolutnym ujęciu mogą osiągać korzyści z handlu dzięki specjalizacji w tych dobrach, w których posiadają względnie niższe koszty alternatywne [Ricardo, 1929, s. 78–83]. Współcześnie, z uwagi na ograniczenia teorii klasycznej, stosuje się pojęcie ujawnionych przewag komparatywnych, odzwierciedlających faktyczną strukturę eksportu i importu danego kraju [Balassa, 1965]. Indeks RCA (Revealed Comparative Advantage) jest podstawową miarą tego typu, a jego rozwinięcia w postaci XRCA, MRCA czy RTA pozwalają na bardziej złożoną ocenę konkurencyjności, eliminując problem podwójnego liczenia i uwzględniając zarówno stronę eksportową, jak i importową [Vollrath, 1989].

W literaturze podkreśla się, że przewagi komparatywne nie są kategorią statyczną, niezmienną, lecz mogą ulegać zmianom pod wpływem postępu technologicznego, liberalizacji handlu czy zmienności cen na rynkach światowych [Frohberg, 2000]. Szczególnie istotne jest to w przypadku sektora rolno-spożywczego, który reaguje silnie na politykę handlową, subsydia, bariery pozataryfowe czy wahania podaży wynikające

z czynników klimatycznych i środowiskowych [Pawlak, 2013]. Analiza przewag komparatywnych umożliwia więc uchwycenie nie tylko aktualnej pozycji konkurencyjnej, ale także dynamiki dostosowań w dłuższym okresie [Szczepaniak, 2018].

Dla krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które po 2004 r. stały się częścią jednolitego rynku UE, badanie przewag komparatywnych w handlu rolno-spożywczym pozwala zrozumieć proces adaptacji do wspólnych regulacji w rolnictwie i konkurencji międzynarodowej. Szczególne znaczenie ma porównanie pozycji Polski z Ukrainą, gdyż Ukraina – choć pozostaje poza strukturami unijnymi – jest jednym z największych producentów zbóż i olejów roślinnych na świecie, a jej dynamiczny rozwój eksportu rolno-spożywczego w ostatnich dwóch dekadach wywiera bezpośredni wpływ na równowagę rynków rolnych UE. W tym ujęciu zestawienie przewag komparatywnych Polski i Ukrainy pozwala na ocenę nie tylko ich konkurencyjności w wymiarze regionalnym, ale także potencjalnych wyzwań dla unijnej polityki rolnej i handlowej.

W tym kontekście badanie przewag komparatywnych Polski nabiera szczególnej aktualności, ponieważ pozwala zrozumieć, jak kraj wykorzystuje swój potencjał produkcyjny i integrację unijną w obliczu rosnącej konkurencji regionalnej. Ponadto wnioski z analizy mogą mieć praktyczne znaczenie dla kształtowania polityki rolnej, wsparcia eksportu oraz przyszłych negocjacji handlowych.

Celem artykułu jest: 1) ocena poziomu i dynamiki przewag komparatywnych Polski w handlu zagranicznym produktów rolno-spożywczych w latach 2004–2023 oraz 2) porównanie tej pozycji z wybranymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej (Węgrami, Rumunią, Czechami i Ukrainą). Badanie ma na celu dostarczenie wiedzy na temat poziomu i struktury konkurencyjności w sektorze rolno-spożywczym w regionie, uwzględniając wpływ istotnych zdarzeń gospodarczych i politycznych w analizowanym okresie. Wyniki mogą mieć znaczenie dla kształtowania polityki handlowej i polityki rolno-żywnościowej w krajach członkowskich UE oraz dla dalszych badań poświęconych integracji rynków rolno-spożywczych.

Materiał i metody

Badanie koncentruje się na ocenie przewag komparatywnych Polski w handlu rolno-spożywczym na tle wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej (Węgry, Rumunia, Czechy i Ukraina) w latach 2004–2023. Analiza wykorzystuje zestaw wskaźników – TC, XRCA, MRCA i RTA – obliczonych na podstawie danych statystycznych z bazy Urzędu Statystycznego Wspólnot Europejskich (Eurostat) oraz Państwowej Służby Statystycznej Ukrainy (PSSU) zgromadzonych i ustrukturyzowanych w niniejszym opracowaniu. Dane te pozwalają na identyfikację zarówno długookresowych trendów, jak i kluczowych zmian strukturalnych wynikających z integracji rynków po rozszerzeniu

Unii Europejskiej w 2004 r., a także konsekwencji późniejszych wstrząsów gospodarczych i politycznych (lata 2008, 2014, 2019, 2022).

Analizą objęto produkty rolno-spożywcze, sklasyfikowane według Standardu międzynarodowej klasyfikacji handlowej SITC (Standard International Trade Classification), tj.: *Sekcja 0 Żywność i zwierzęta żywe* (zwierzęta żywe; mięso i przetwory mięsne; produkty mleczne i jaja ptasie; ryby (z wyjątkiem ssaków morskich), skorupiaki, mięczaki i bezkręgowce wodne oraz przetwory z nich; zboża i przetwory zbożowe; warzywa i owoce; cukry, przetwory cukrowe i miód; kawa, herbata, kakao, przyprawy i wyroby z nich; pasze dla zwierząt (z wyłączeniem niezmielonych zbóż); różne produkty i przetwory jadalne) i *Sekcja 1 Napoje i tytoń* (napoje; tytoń i wyroby tytoniowe) [UN, 2006].

Przedmiotem badań był eksport oraz import produktów rolno-spożywczych w wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej, stanowiących najbliższych konkurentów Polski. Zakres czasowy analizy wyznaczony był momentem pierwszego rozszerzenia UE o kraje z regionu Europy Środkowo-Wschodniej, wybuchem pandemii COVID-19 i wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz dostępnością danych i dotyczy lat 2004–2023.

Do oceny poziomu wzajemnej konkurencyjności wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej na rynkach zagranicznych (unijnym i pozaunijnym) wykorzystano wskaźnik pokrycia importu eksportem (TC), wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych, w tym indeks relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA), indeks relatywnej chłonności importu (MRCA) i indeks relatywnej przewagi handlu (RTA) [Balassa, 1965; Vollrath, 1989]. Wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych, takie jak XRCA, MRCA czy RTA, pozwalają na precyzyjniejsze uchwycenie różnic pomiędzy zdolnością eksportową a chłonnością importową gospodarek. Indeksy typu RCA i ich modyfikacje stanowią powszechnie stosowane narzędzie do empirycznej oceny tych przewag, zaś rozwój miar takich jak XRCA, MRCA i RTA umożliwił lepsze odróżnienie przewag eksportowych od intensywności importowej [Vollrath, 1989].

Istota wskaźnika RCA opiera się na założeniu, że przewagi komparatywne kraju znajdują odzwierciedlenie w strukturze handlu zagranicznego. Stosowanie metody Vollratha ocenia się jako bardziej precyzyjne, ponieważ mierniki XRCA eliminują problem podwójnego liczenia produktów [Pawlak, 2013].

Współczynnik pokrycia handlu zagranicznego TC (Trade Coverage) pokazuje eksportową specjalizację danego kraju w zakresie analizowanego sektora, produktu lub grupy produktów:

$$TC_k = \frac{X_k}{M_k} \times 100\%, \quad (1)$$

gdzie: X – eksport; M – import; k – kraj.

Współczynnik $TC > 100$ oznacza, że badany kraj dysponuje względną przewagą nad innymi uwzględnionymi w badaniu [Szczepaniak, 2018]. Ograniczając się do eksportu i importu analizowanego kraju, wskaźnik TC jest miarą „wewnętrznej” przewagi

komparatywnej, jednak zastosowany łącznie z omawianymi poniżej wskaźnikami staje się „bardziej użytecznym narzędziem analizy konkurencyjności” [Pawlak, 2013].

Wskaźniki ujawnionych przewag komparatywnych wyznaczono na podstawie następujących formuł (2, 3, 4), gdzie: X – eksport; M – import; i, j – kategorie produktów; k, m – kraje.

Indeks relatywnej komparatywnej przewagi eksportu XRCA (Relative Revealed Comparative Export Advantage Index) jest stosunkiem dwóch ilorazów: stosunku eksportu produktów rolno-spożywczych w danym kraju do eksportu produktów rolno-spożywczych przez UE (unijny i pozaunijny) oraz stosunku eksportu ogółem w danym kraju (z wyłączeniem produktów rolno-spożywczych) do eksportu ogółem przez UE (unijny i pozaunijny):

$$XRCA_{ik} = \frac{X_{ik}}{X_{im}} \cdot \frac{\sum_{j, j \neq i} X_{jk}}{\sum_{j, j \neq i} X_{jm}} \quad (2)$$

Indeks relatywnej chłonności importu MRCA (Relative Import Penetration Index) jest stosunkiem dwóch ilorazów: stosunku importu produktów rolno-spożywczych w danym kraju do importu produktów rolno-spożywczych przez UE (unijny i pozaunijny) oraz stosunku importu ogółem w danym kraju (z wyłączeniem produktów rolno-spożywczych) do importu ogółem przez UE (unijny i pozaunijny):

$$MRCA_{ik} = \frac{M_{ik}}{M_{im}} \cdot \frac{\sum_{j, j \neq i} M_{jk}}{\sum_{j, j \neq i} M_{jm}} \quad (3)$$

Z kolei indeks relatywnej przewagi handlu RTA (Relative Trade Advantage Index) wykazuje przewagę konkurencyjną i stanowi różnicę pomiędzy indeksem relatywnej komparatywnej przewagi eksportu a indeksem relatywnej chłonności importu:

$$RTA_{ik} = XRCA_{ik} - MRCA_{ik} \quad (4)$$

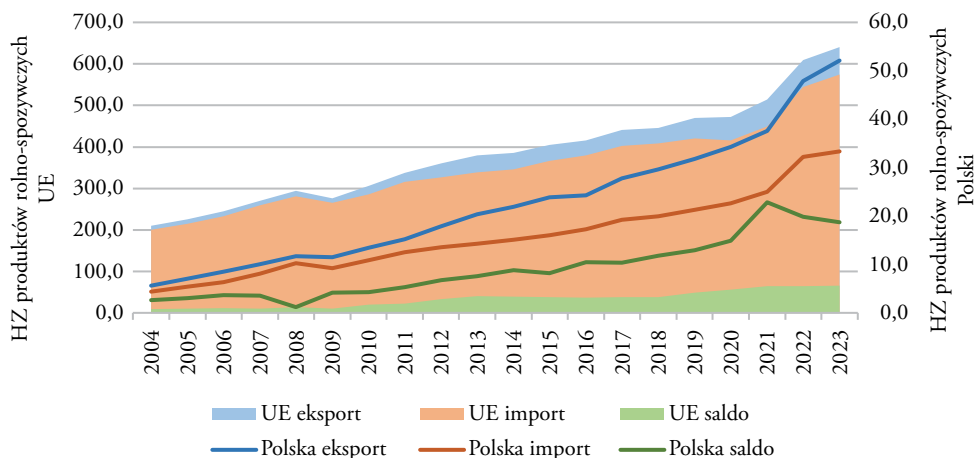
Sytuacja, gdy wskaźnik $RTA \geq 0$, a wskaźnik $XRCA \geq 1$, świadczy o wysokiej konkurencyjności (+), natomiast gdy wskaźnik $RTA < 0$, a $MRCA \geq 1$, badany kraj wykazuje brak konkurencyjności (-). W pozostałych przypadkach wyniki analizy nie są jednoznaczne (+/-) [Frohberg, 2000].

Handel produktami rolno-spożywczymi Polski na tle UE w latach 2004–2023

Rozszerzenie UE w 2004 r. oraz włączenie w obszar Jednolitego Rynku (EU Single Market) dziesięciu nowych państw, wywołało wyraźne ożywienie wymiany handlowej produktami rolno-spożywczymi (rysunek 1). Eksport UE w 2023 r. w porównaniu z 2004 r. wzrósł 3,0 razy do poziomu 639,9 mld EUR. Z kolei import w analizowanym okresie wzrósł 2,9 razy do poziomu 574,0 mld EUR, skutkiem czego był istotny wzrost dodatniego salda handlowego w sektorze rolno-spożywczym 7,2 razy do poziomu 65,9 mld EUR. Polska w tym samym okresie zwiększyła eksport artykułów rolno-spożywczych niemal dziesięciokrotnie (z 5,7 mld EUR do 52,1 mld EUR) oraz 7,6 razy ich import (od 4,4 mld EUR do 33,4 mld EUR), utrzymując przez cały badany okres dodatnie saldo handlowe (wzrost z 2,7 do 18,7 mld EUR).

Zmienność tempa wzrostu wartości obrotów (skok po 2004 r., spadek w okresie kryzysu 2008 r., ponowny wzrost po 2016 r., zwłaszcza po 2020 r.), wskazuje na współwystępowanie czynników strukturalnych, jak i cyklicznych, okresowych wpływających na handel rolno-spożywczy.

Rysunek 1. Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi Polski na tle UE w latach 2004–2023 (w mld EUR)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat [2024].

Jednym z kluczowych czynników długookresowego wzrostu wymiany handlowej był efekt integracji rynków po rozszerzeniu UE w 2004 r. – otwarcie jednolitego rynku zwiększyło dostęp eksporterów z krajów EŚ-W do rynków UE i sprzyjało ekspansji handlu rolnego [Hagemejer i in., 2021]. Zanikanie granic celnych i kontroli wewnętrznej,

pozwoili na swobodny przeplyw towarow (w tym produktow rolnych) miedzy państwami UE i ulatwilo ekspansje handlu wewnatrzunijnego [Makrevska Disoska i in., 2023]. Likwidacja barier handlowych oraz dostosowanie do norm produkcyjnych UE byly kluczowe dla zwiekszenia handlu rolnego krajow kandydujacych, zwlaszcza w odniesieniu do rynkow UE-15 [Chevassus-Lozza i in., 2008]. Przystapienie Polski do rynku wewnatrznego UE wywolalo znacacy wzrost wartosci handlu rolno-spozywczego, wzmocnilo pozycje Polski jako eksportera netto oraz zwiekszylo wielokrotnie obroty eksportowe w latach 2004–2023 [Pawlak, Poczta, 2025]. Empiryczne badania dotyczace krajow Europy Środkowo-Wschodniej wskazuja, ze likwidacja barier handlowych i dostosowanie do norm UE po akcesji, zwiekszyly rynkowy popyt na wyspecjalizowane produkty oraz umozliwily rozwój handlu wewnatrzunijnego w ramach poszczegolnych lancuchow wartosci [Ciaian, Swinnen, 2007].

Drugim istotnym mechanizmem, ksztaltujacym przewagi komparatywne w sektorze rolno-spozywczym, sa procesy specjalizacji i zmiany struktury produkcji. Badania udowodnily, ze takie procesy prowadza do koncentracji zasobow (ziemi, kapitalu, wiedzy) w galęziach o relatywnie wyzszej wydajnosci i zyskownosci [Deiningera i in., 2022]. W Polsce po akcesji do UE obserwuje sie wzrost specjalizacji w uprawach polowych i produkcji mleka oraz koncentracje produkcji w wiekszych, bardziej wydajnych gospodarstwach. Procesy te przyczynily sie do zwiekszenia zdolnosci eksportowej i poprawy pozycji na rynkach miedzynarodowych [Radlińska, 2025]. Specjalizacja sprzyja efektom skali, obnizeniu jednostkowych kosztow produkcji i mozliwosciom inwestycyjnym (np. w zakresie technologii przetworstwa czy logistyki), ktore razem zwiekszaja konkurencyjnosc eksportowa [Daniłowska i in., 2025].

W literaturze podkreśla sie rowniez role polityki publicznej (WPR, programy inwestycyjne) w ukierunkowaniu specjalizacji – zarowno przez dotacje, jak i przez regulacje jakoosciowe i sanitarne, ktore wplywaja na to, ktore galęzie zyskują przewage komparatywna. Dostep do srodkow z WPR i funduszy inwestycyjnych po akcesji stymulowal modernizacje gospodarstw i lancuchow wartosci, co z kolei ulatwilo wejscie na rynki o wyzszych standardach i wiekszych wymaganiach jakoosciowych [European Parliament, 2016]. Zmiany strukturalne obejmują takze przesuniecie zatrudnienia i zasobow poza rolnictwo w ramach szerszej transformacji gospodarczej, co wplywa na relatywna wielkosc i charakter produkcji rolnej; w efekcie rosna znaczenie eksportu wybranych produktow (np. zboza, oleiste) jest czesto efektem koncentracji produkcji w komparatywnie efektywnych galęziach rolnictwa [Deiningera i in., 2022].

Specjalizacja i strukturalne przekształcenia mają jednak swój koszt: koncentracja produkcji może prowadzić do wiekszej wzraliwosci na wstrzasy cenowe na rynkach swiatowych oraz do problemow spoleczno-ekonomicznych w obszarach tradycyjnie uzaleznionych od zroznicowanej produkcji [Mann, 2021]. W kontekście Polski, procesy te przyczynily sie do znacznego wzrostu eksportu rolno-spozywczego po 2004 r.,

ale jednocześnie wymusiły konieczność inwestycji w modernizację, standaryzację jakości i logistykę, aby utrzymać konkurencyjność wobec rosnącej podaży całego regionu (w tym z Ukrainy) [Pawlak, Poczta, 2025].

Trzecia grupa czynników obejmuje zewnętrzne wstrząsy (w tym pandemie oraz wojny), które wywołują zmiany sytuacji, w tym zwłaszcza cen na rynkach światowych. Wahań cen zbóż, oleistych i innych surowców, istotnie wpływają na wartość obrotów, inaczej mówiąc, zmiany nominalne mogą odzwierciedlać zarówno wolumeny, jak i ruchy cenowe oraz kursowe [OECD i FAO, 2023]. Zmiany nominalne w wartościach handlu rolno-spożywczego odzwierciedlają dwie nakładające się siły: zmiany wolumenów (ilości towaru) oraz zmiany cen jednostkowych (cen na rynkach światowych), które razem determinują przychody z eksportu i koszty importu [Bogmans i in., 2024].

W warunkach niestabilnych rynków międzynarodowych (np. skoki cen zbóż czy ropy naftowej) wartość eksportu może rosnąć nawet przy stałych lub malejących wolumenach, co komplikuje interpretację trendów opartych wyłącznie na danych nominalnych [Headey, Fan, 2008]. Badania pokazują, że rynki surowców rolnych reagują stosunkowo szybko na wstrząsy podażowe i popytowe, ale jednocześnie wiele rynków cechuje się istotną krótkookresową nieelastycznością podaży, co nasila wahania cen [Conforti, 2004]. Eksportowe przychody krajów silnie zależą więc od przebiegu światowych cen: wzrosty światowych cen zbóż podnoszą wartość eksportu krajów-eksporterów, lecz jednocześnie obniżają konkurencyjność cenową importerów netto i mogą skłaniać rządy do stosowania interwencyjnych ograniczeń handlowych, jak cła, kontyngenty itd. [Liefert, Persuad, 2009].

W opracowaniach dotyczących kryzysu, w tym cen żywności w latach 2007–2008, podkreśla się, że kombinacja złych zbiorów, rosnącego popytu (m.in. na surowce do produkcji biopaliw), a także polityki krajów eksporterów (restrykcje eksportowe) była kluczowa dla gwałtownego wzrostu cen i zmienności rynków rolno-spożywczych [Rude, An, 2015].

Do istotnych kanałów transmisji opisywanych procesów należy także mechanizm zmian kursów walut (pass-through) do cen krajowych. Zmiany kursów wpływają na lokalne ceny żywności tak eksportowanej jak i importowanej, ale transmisja ta może być niepełna i może zależeć od stopnia integracji rynków, kontraktów długoterminowych i barier handlowych [Giordani i in., 2012]. Empiryczne analizy USDA i innych badań wskazują, że niepełny „pass-through” może tłumić lub opóźniać reakcję produkcji i handlu na zmiany kursowe, co dodatkowo komplikuje ocenę realnej konkurencyjności [Brander i in., 2023].

Istotne są także działania polityczne: zapowiedzi lub wprowadzenie restrykcji eksportowych znacząco zwiększają międzynarodową zmienność cen i mogą prowadzić do efektów kaskadowych, gdy wiele krajów jednocześnie ogranicza np. wywóz [OECD i FAO, 2023]. Badania wykazują, że wahania cen i polityczne interwencje mogą wpływać

zarówno na krótkookresowe fluktuacje wartości handlu, jak i na długookresowe decyzje inwestycyjne (np. w bazy magazynowe, łańcuchy logistyczne), które z kolei kształtują przyszlą strukturę podaży i przewagi komparatywne [Glauber, 2023].

Wreszcie, zmiany klimatyczne i częstsze ekstremalne zjawiska pogodowe zwiększają niepewność podaży i skłaniają do większej zmienności cen, co ma istotne implikacje dla krajów eksportujących surowce rolne – krótkookresowe zyski z wyższych cen mogą być równocześnie okupione większą zmiennością i ryzykiem dla dochodów eksportowych [Malesios i in., 2019].

Istotne przetasowania w wielkości handlu rolno-spożywczego po 2014 r. a zwłaszcza po 2022 r. należy wiązać z rosnącą rolą Ukrainy jako dużego eksportera produktów rolno-spożywczych (zboża, kukurydza, olej słonecznikowy), co zmienia regionalną równowagę podaży i konkurencję cenową na rynkach UE, jak i rynkach globalnych [World Bank, 2024]. Konflikt zbrojny i związane z nim zakłócenia logistyczne oraz doraźne liberalizacje handlowe (np. ułatwienia w eksporcie ukraińskim, alternatywne korytarze) wpływały okresowo na kierunki handlu i koszty transportu, co znalazło odbicie w wartościach obrotów w latach 2022–2023 [OECD i FAO, 2023].

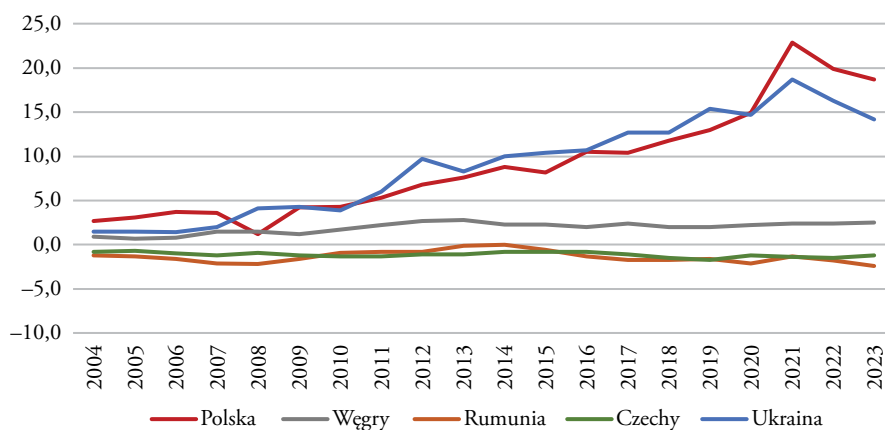
Podsumowując, długookresowy wzrost wartości obrotów rolno-spożywczych w UE i w Polsce wynika zarówno z efektów integracji rynków po 2004 r., jak i z procesów specjalizacji oraz zmian strukturalnych w rolnictwie, które wzmocniły przewagi komparatywne regionu. Na dynamikę handlu istotnie oddziałują jednak czynniki zewnętrzne, w tym zmienność cen światowych, kursy walutowe, kryzysy podażowe oraz interwencje polityczne, które zwiększają wrażliwość sektora na wstrząsy. Zwłaszcza wydarzenia ostatnich lat – pandemia, wojna w Ukrainie i liberalizacja zasad wymiany – ujawniają rosnące znaczenie różnych ponadregionalnych rodzajów ryzyka jak geopolityczne czy klimatyczne dla konkurencyjności handlu rolno-spożywczego w Europie Środkowo-Wschodniej.

Handel produktami rolno-spożywczymi Polski oraz w wybranych krajach EŚ-W w latach 2004–2023

W analizie porównawczej wyników handlu rolno-spożywczego krajów Europy Środkowo-Wschodniej widoczne są wyraźne różnice w kształtowaniu się salda obrotów w latach 2004–2023 (rysunek 2). Polska i Węgry, dzięki korzystnym efektom integracji z jednolitym rynkiem europejskim, osiągnęły trwałą pozycję eksporterów netto. Natomiast Rumunia i Czechy mimo rosnącej wartości wymiany handlowej pozostały importerami netto, co wskazuje na utrzymujące się ograniczenia strukturalne w ich sektorach rolnych. Tak zróżnicowane trajektorie rozwoju podkreślają znaczenie potencjału produkcyjnego i zdolności adaptacyjnych do warunków wspólnego rynku.

W Polsce pierwsze wyraźne sygnały poprawy konkurencyjności w handlu artykułami rolno-spożywczymi pojawiły się już w 2004 r., kiedy to dodatnie saldo obrotów osiągnęło wartość blisko 2,7 mld EUR. W latach 2004–2023 Polska konsekwentnie odgrywała rolę eksporterera netto, a w pierwszej dekadzie członkostwa w UE roczne tempo wzrostu salda handlowego sięgało 25–50% [Eurostat, 2024]. Po 2008 r. dynamika ta zaczęła słabnąć i w latach 2008–2023 kształtowała się średnio na poziomie 6–12% rocznie, co wiązało się z kryzysem finansowym i spowolnieniem gospodarczym w krajach Europy Zachodniej, ograniczającym popyt importowy [Pawlak, 2013; Nowak, 2025].

Rysunek 2. Saldo handlowe produktami rolno-spożywczymi Polski, Węgier, Rumunii, Czech i Ukrainy w latach 2004–2023 (w mld EUR)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat [2024], PSSU [2024].

Analogiczne efekty przystąpienia do jednolitego rynku zaobserwowano na Węgrzech. W 2023 r. wartość eksportu żywności wyniosła tam 11,1 mld EUR, przy imporcie na poziomie 8,6 mld EUR. Oznacza to wzrost odpowiednio o 4,4 i 6,6 razy w stosunku do 2004 r., a dodatnie saldo bilansu ukształtowało się na poziomie 2,5 mld EUR – prawie dwukrotnie wyższym niż dwie dekady wcześniej [Eurostat, 2024]. Do korzystnych wyników w Polsce i na Węgrzech przyczyniły się przede wszystkim: a) silny wzrost wolumenów handlu wspierany rosnącym popytem konsumpcyjnym oraz wyższymi cenami transakcyjnymi, b) dostosowanie przemysłu rolno-spożywczego do warunków jednolitego rynku europejskiego, c) szybka adaptacja do norm i regulacji unijnych ułatwiająca ekspansję eksportową [Nowak, 2025; Jambor, Gorton, 2025].

Odmienne tendencje wystąpiły w Rumunii i Czechach, które w latach 2004–2023 utrzymywały się na pozycji importerów netto. W Rumunii w 2023 r. eksport osiągnął poziom 9,7 mld EUR, a import 12,1 mld EUR, co oznacza wzrost odpowiednio o 8,2 i 6,0 razy w stosunku do 2004 r. Ujemne saldo w handlu rolno-spożywczym

wyniosło 2,4 mld EUR, czyli było 2,4 razy wyższe niż dwie dekady wcześniej. Podobna sytuacja miała miejsce w Czechach: eksport rolno-spożywczy w 2023 r. osiągnął 11,5 mld EUR, a import 12,7 mld EUR, co w porównaniu z 2004 r. oznacza wzrost 8,2 i 8,6 razy. Saldo handlowe pozostało ujemne i wyniosło 1,2 mld EUR, a więc było 1,7 razy niższe niż w 2004 r. [Eurostat, 2024]. Utrzymujący się deficyt w Rumunii i Czechach wynikał z rosnącej dynamiki handlu wewnątrzspółnotowego przy jednoczesnym braku wystarczającego potencjału produkcyjnego w rolnictwie tych państw [Stoica i in., 2022; Kuzmenko i in., 2022].

Badania dotyczące Rumunii wskazują, że istotna część wzrostu importu rolno-spożywczego pochodzi z krajów UE (intra-EU), co wraz z ograniczeniami produkcyjnymi (struktura gospodarstw, modernizacja, spadek zatrudnienia w rolnictwie) utrudnia redukcję deficytu handlowego. Przykładem jest analiza wpływu importu rolno-spożywczego (w tym z Ukrainy) na rynek rumuński, pokazująca rosnący udział importu z krajów UE w strukturze zakupów żywności przez Rumunię [Petre i in., 2025; USDA, 2024].

Badania konkurencyjności eksportu rolno-spożywczego Czech do UE oraz analizy struktury produkcji dokumentują, że kraj ten pomimo wzrostu wartości wymiany nie zdołał zbudować wystarczającej samowystarczalności w niektórych kategoriach (np. oleje, niektóre produkty rolne), co przekłada się na utrzymujący się deficyt [Zdrahal, 2025].

Rozwój handlu rolno-spożywczego Ukrainy w latach 2004–2023 był w dużej mierze konsekwencją reform sektora rolnego z końca lat 90., które umożliwiły stopniową modernizację gospodarstw i wzrost efektywności produkcji [Zolotnytska, 2024]. Zgodnie z przeprowadzonymi analizami, liberalizacja regulacji, prywatyzacja ziemi i dostosowanie do standardów unijnych stworzyły podstawy do dynamicznej ekspansji eksportowej, opartej przede wszystkim na takich produktach jak zboża i oleje roślinne [Régnier, Catallo, 2024; European Parliament, 2024]. Dzięki znacznemu potencjałowi produkcyjnemu sektor rolny Ukrainy w latach 2004–2023 odnotował dynamiczny wzrost obrotów handlowych. Wartość eksportu zwiększyła się w tym czasie do 20,7 mld EUR, co oznacza wzrost ośmiokrotny w porównaniu z 2004 r., natomiast import osiągnął poziom 6,5 mld EUR, tj. 3,3 razy więcej niż dwie dekady wcześniej. W całym analizowanym okresie saldo wymiany rolno-spożywczej systematycznie się poprawiało, osiągając w 2023 r. 14,2 mld EUR [PSSU, 2024].

Wysoki potencjał produkcyjny pozwolił Ukrainie stać się jednym z kluczowych eksporterów netto żywności, jednak dynamika wzrostu wartości obrotów nie była jednolita. Po okresie intensywnego wzrostu w latach 2004–2012 nastąpiło spowolnienie związane z czynnikami polityczno-gospodarczymi, a w latach 2013–2016 obserwowano stagnację w eksporcie rolno-spożywczym [Bondarenko, 2024]. Ponowna poprawa nastąpiła w latach 2017–2021, jednak wybuch wojny w 2022 r. doprowadził do zakłóceń logistycznych i spadku salda handlowego o około 13% [Chepeliev i in., 2025; Countryman i in., 2025]. Utrata części portów eksportowych nad Morzem Czarnym oraz

konieczność korzystania z alternatywnych korytarzy transportowych, zwiększyły koszty transakcyjne i obniżyły konkurencyjność Ukrainy na rynkach światowych [EC, 2024; World Bank, 2024]. W konsekwencji, choć Ukraina utrzymała pozycję istotnego eksportera netto żywności, jej potencjał został ograniczony przez wstrząsy geopolityczne i wahania cen światowych, co uwidoczniliło wrażliwość sektora na czynniki zewnętrzne.

Ukraina dysponuje zbliżonym do Polski potencjałem produkcyjnym oraz eksportowym rolnictwa i przemysłu spożywczego (rysunek 2). Polska i Ukraina w latach 2004–2023 podążały odmiennymi, choć w pewnych aspektach zbieżnymi ścieżkami rozwoju handlu rolno-spożywczego, co (na co wskazywano już powyżej) wynikało zarówno z czynników strukturalnych, jak i zewnętrznych uwarunkowań. Średnia roczna zmiana salda w Polsce wyniosła +0,84 mld EUR, a w Ukrainie +0,67 mld EUR, co wskazuje na bardziej dynamiczny wzrost nominalny po stronie Polski, lecz zbliżoną tendencję wzrostową.

Odchylenie standardowe zmian było wyższe w Polsce (2,29) niż w Ukrainie (1,79), co świadczy o większej zmienności polskiego salda. Największy spadek salda w Polsce miał miejsce w 2008 r. (–2,4 mld EUR), co wiązało się z globalnym kryzysem finansowym i spadkiem popytu w UE. Podobny spadek odnotowano w Ukrainie w 2013 r. (–1,4 mld EUR), w okresie niestabilności politycznej i ekonomicznej. Najsilniejszy wzrost w Polsce wystąpił w 2021 r. (+8,0 mld EUR), częściowo jako efekt wysokich cen żywności na rynkach światowych i rosnącego popytu po pandemii. W Ukrainie rekordowy przyrost nastąpił również w 2021 r. (+4,0 mld EUR), co potwierdza wpływ korzystnych warunków cenowych i wysokiego popytu globalnego na surowce rolne.

W obu krajach widoczny jest spadek salda w latach 2022–2023 (Polska: –3,0 i –1,2 mld EUR; Ukraina: –2,4 i –2,1 mld EUR), co wynikało z zakłóceń logistycznych i wzrostu kosztów transportu spowodowanych wojną w Ukrainie oraz z turbulencji cenowych na rynkach zbóż, oleistych i ropy naftowej.

Z powyższego wynika, że Ukraina charakteryzuje się bardziej stabilnym wzrostem w latach 2010–2019, z niewielkimi wahaniami rocznymi (średnia zmiana ok. +0,7 mld EUR), podczas gdy Polska notowała większe wahania dodatnie i ujemne, co wskazuje na silniejszą wrażliwość na cykle koniunkturalne UE. W latach 2012–2019 Ukraina utrzymywała wyższe saldo niż Polska, jednak po 2020 r. sytuacja się odwróciła, co można wiązać z rosnącą konkurencyjnością Polski w sektorze przetwórczym oraz ograniczeniami w ukraińskim eksporcie spowodowanymi trwającymi działaniami wojennymi.

W dłuższej perspektywie saldo obu krajów wykazuje trend wzrostowy, lecz mechanizmy są odmienne: w Polsce decydującym czynnikiem była integracja z UE i wsparcie ze strony WPR, natomiast w Ukrainie – wysoki potencjał ziemi uprawnej i rosnący eksport zbóż, roślin oleistych oraz olejów. Wahania w obu gospodarkach ujawniają także różny stopień odporności na wstrząsy: Polska, korzystając z jednolitego rynku, szybciej odbudowywała saldo po kryzysach, natomiast Ukraina była bardziej podatna na wstrząsy polityczne i geopolityczne.

Podsumowując, mimo podobnej tendencji wzrostowej salda, Polska wykazuje większe krótkookresowe wahania, a Ukraina – silniejszą zależność od zewnętrznych szoków i uwarunkowań politycznych, co determinuje różnice w stabilności konkurencyjności obu krajów.

Analiza przewag komparatywnych

Analiza przewag komparatywnych w handlu rolno-spożywczym stanowi istotne narzędzie oceny pozycji konkurencyjnej Polski na tle innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Umożliwia ona identyfikację sektorów, w których Polska osiąga relatywne korzyści eksportowe, a także porównanie dynamiki zmian konkurencyjności wobec najbliższych konkurentów, takich jak Węgry, Rumunia, Czechy czy Ukraina. Zestawienie tych wyników pozwala lepiej zrozumieć uwarunkowania rozwoju handlu rolno-spożywczego w regionie i jego konsekwencje dla rynku unijnego.

Analiza kluczowych mierników konkurencyjności handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi – TC (Trade Coverage), XRCA, MRCA oraz RTA – dla pięciu państw Europy Środkowo-Wschodniej pozwala na ocenę trwałości i dynamiki ich przewag komparatywnych w latach 2004–2023 w sektorze rolno-spożywczym (tabela 1).

Polska w całym analizowanym okresie wykazuje stabilną i trwałą przewagę komparatywną w handlu rolno-spożywczym, co potwierdzają wartości wskaźników XRCA i RTA utrzymujące się wyraźnie powyżej 1,0 i 0,5 odpowiednio. Indeks XRCA wzrósł z 1,17 w 2004 r. do 1,68 w 2023 r., co oznacza stopniowe umacnianie pozycji eksportowej Polski na rynkach zagranicznych.

Indeks MRCA utrzymuje się w przedziale 0,73–1,05, co świadczy o zrównoważonej strukturze importu w stosunku do eksportu. Indeks RTA (Revealed Trade Advantage) – najpełniejszy miernik przewagi handlowej – dla Polski wzrósł z 0,44 w 2004 r. do 0,62 w 2023 r., przy czym przez cały okres pozostaje dodatni, co potwierdza utrwaloną przewagę komparatywną. Warto zauważyć, że Polska utrzymywała dodatnią ocenę konkurencyjności („+”) przez wszystkie lata, w przeciwieństwie do Czech czy Rumunii, co udowadnia systematyczne wzmocnienia pozycji w eksporcie produktów rolno-spożywczych.

Wskaźniki Czech pozostają na poziomie znacznie niższym od Polski: XRCA w przedziale 0,43–0,53; RTA konsekwentnie ujemny (–0,25 do –0,18); ocena konkurencyjności we wszystkich latach negatywna (–). Oznacza to brak przewagi komparatywnej w handlu rolno-spożywczym. Czechy utrzymują relatywnie niekorzystne relacje eksportowo-importowe, co może wynikać z ograniczonego potencjału produkcji rolnej oraz znacznego importu produktów przetworzonych.

Tabela 1. Wskaźniki konkurencyjności handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 2004–2023

Lata	Czechy					Polska					Węgry					Rumunia					Ukraina				
	TC	XRCA	MRCA	RTA	ocena	TC	XRCA	MRCA	RTA	ocena	TC	XRCA	MRCA	RTA	ocena	TC	XRCA	MRCA	RTA	ocena	TC	XRCA	MRCA	RTA	ocena
2004	67,63	0,43	0,65	-0,22	-	131,68	1,17	0,73	0,44	+	148,95	0,83	0,51	0,33	+/-	27,89	0,31	0,83	-0,53	-	181,98	1,56	0,93	0,63	+
2005	76,73	0,52	0,73	-0,21	-	141,91	1,36	0,84	0,52	+	130,92	0,82	0,60	0,22	+/-	28,32	0,31	0,81	-0,50	-	160,46	1,89	1,09	0,80	+
2006	72,22	0,48	0,73	-0,24	-	144,84	1,36	0,83	0,53	+	132,13	0,79	0,60	0,19	+/-	27,74	0,33	0,81	-0,49	-	148,85	1,89	1,08	0,82	+
2007	72,77	0,48	0,73	-0,25	-	133,27	1,36	0,87	0,49	+	149,05	0,89	0,61	0,28	+/-	28,71	0,40	0,86	-0,46	-	151,98	1,93	1,01	0,92	+
2008	80,06	0,50	0,70	-0,20	-	124,19	1,32	0,89	0,42	+	143,69	0,91	0,66	0,25	+/-	42,04	0,62	0,96	-0,33	-	167,65	2,44	1,11	1,34	+
2009	74,81	0,48	0,73	-0,24	-	133,75	1,37	0,92	0,45	+	140,06	0,86	0,66	0,20	+/-	52,19	0,71	1,07	-0,36	-	192,76	3,48	1,38	2,10	+
2010	73,31	0,45	0,69	-0,25	-	132,39	1,39	0,96	0,42	+	150,93	0,87	0,65	0,22	+/-	71,53	0,79	0,94	-0,15	-	172,45	2,81	1,31	1,50	+
2011	77,74	0,47	0,69	-0,23	-	132,98	1,40	0,97	0,43	+	154,15	0,97	0,72	0,25	+/-	77,95	0,82	0,93	-0,11	-	201,74	2,74	1,05	1,68	+
2012	82,37	0,50	0,73	-0,23	-	145,20	1,55	1,01	0,54	+	167,42	1,03	0,69	0,34	+	81,56	0,93	1,00	-0,07	-	237,78	4,05	1,20	2,85	+
2013	83,80	0,50	0,73	-0,23	-	152,23	1,54	1,01	0,53	+	171,43	0,97	0,63	0,34	+/-	97,39	1,02	0,99	0,03	+/-	208,02	4,04	1,39	2,65	+
2014	88,39	0,50	0,69	-0,19	-	154,70	1,56	1,00	0,57	+	158,17	0,92	0,63	0,29	+/-	99,19	1,03	0,97	0,06	+/-	275,10	4,93	1,46	3,48	+
2015	88,90	0,52	0,68	-0,16	-	157,42	1,57	0,99	0,58	+	155,31	0,89	0,62	0,27	+/-	90,09	1,07	1,06	0,01	+/-	417,95	6,79	1,16	5,63	+
2016	88,90	0,50	0,67	-0,16	-	151,30	1,53	1,01	0,52	+	145,50	0,84	0,63	0,21	+/-	79,68	0,99	1,09	-0,10	-	392,74	7,82	1,21	6,61	+
2017	85,72	0,47	0,65	-0,17	-	156,14	1,61	1,02	0,59	+	147,87	0,86	0,62	0,24	+/-	74,34	0,94	1,09	-0,15	-	412,83	7,64	1,08	6,57	+
2018	81,78	0,45	0,64	-0,19	-	161,56	1,65	1,00	0,66	+	137,70	0,83	0,64	0,19	+/-	74,66	0,92	1,07	-0,14	-	368,15	7,37	1,16	6,21	+
2019	80,28	0,45	0,67	-0,22	-	161,10	1,61	1,01	0,60	+	134,96	0,82	0,65	0,17	+/-	78,09	1,03	1,12	-0,09	-	386,05	8,79	1,23	7,56	+
2020	86,12	0,46	0,65	-0,19	-	163,00	1,59	1,03	0,56	+	139,38	0,82	0,64	0,18	+/-	73,88	1,06	1,18	-0,12	-	341,31	8,32	1,47	6,85	+
2021	84,60	0,47	0,67	-0,20	-	164,82	1,53	0,98	0,55	+	139,31	0,85	0,66	0,19	+/-	85,80	1,27	1,23	0,04	+/-	357,67	7,50	1,46	6,04	+
2022	86,76	0,50	0,69	-0,19	-	166,44	1,66	1,04	0,62	+	129,63	0,87	0,71	0,17	+/-	83,22	1,25	1,27	-0,01	-	387,18	12,62	1,60	11,02	+
2023	90,87	0,53	0,71	-0,18	-	168,53	1,68	1,05	0,62	+	128,84	0,84	0,72	0,12	+/-	80,10	1,21	1,25	-0,04	-	316,36	16,17	1,40	14,77	+

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat [2024], PSSU [2024].

Węgry prezentują wskaźniki pośrednie: XRCA ok. 0,8–0,9, MRCA 0,6–0,7, a RTA dodatni, choć niski (0,2–0,3). Ocena konkurencyjności waha się między „+/-”, co wskazuje na słabą, ale utrzymującą się przewagę komparatywną. Węgierski sektor rolny wykazuje tradycyjnie wysoką specjalizację eksportową, jednak po 2010 r. dynamika wzrostu konkurencyjności jest znacznie niższa niż w Polsce.

Rumunia przez większość badanego okresu utrzymuje ujemny wskaźnik RTA (od -0,53 do -0,01) i XRCA od 0,31 do 1,27. Dopiero po 2013 r. następuje częściowa poprawa, gdy XRCA zbliża się do 1,0, a RTA osiąga wartości bliskie zera. Jednak w latach 2020–2023 wskaźniki ponownie spadają, wskazując na brak trwałej przewagi konkurencyjnej. Rumunia pozostaje importermem netto produktów rolno-spożywczych, co wynika m.in. z niewystarczającej modernizacji sektora i niskiej wartości dodanej eksportu.

Ukraina zdecydowanie dominuje w regionie pod względem wielkości przewagi komparatywnej. Wskaźniki: XRCA wzrasta z 1,56 (2004 r.) do aż 16,17 (2023 r.); MRCA pozostaje powyżej 1,0; RTA rośnie dynamicznie z 0,63 w 2004 r. do 14,77 w 2023 r. Ukraina uzyskuje najwyższe oceny konkurencyjności („+” w całym okresie). Oznacza to silną specjalizację eksportową produktów rolnych, zwłaszcza takich jak zboża, oleiste oraz oleje roślinne, przy relatywnie ograniczonym imporcie. Jednak przewaga ta opiera się głównie na eksporcie surowcowym, co odróżnia ją od Polski, której przewaga ma charakter przetwórczy i jakościowy.

W całym analizowanym okresie obserwuje się następujące zależności:

- Polska i Ukraina utrzymują trwale dodatnie przewagi komparatywne, z wyraźnym wzrostem po 2004 r. (wejście Polski do UE oraz przeprowadzone reformy w Ukrainie) i po 2010 r. (obydwa kraje: ekspansja eksportowa).
- Węgry wykazują umiarkowaną stabilność, ale bez wyraźnego trendu wzrostowego.
- Czechy i Rumunia pozostają trwale niekonkurencyjne, z ujemnym bilansem przewag ujawnionych.

Wskaźniki TC (Trade Coverage) potwierdzają, że Polska utrzymuje relatywnie korzystne relacje wymiany (TC w przedziale 130–170). Korzystne relacje wymiany wykazuje również Ukraina, co potwierdza wzrost wskaźnika TC w analizowanym okresie z 181 do 316. Czechy oraz Rumunia utrzymują wartości TC poniżej 100, a Węgry wykazują spadek wartości TC z 148 do 128, co oznacza pogorszenie relacji eksport-import.

Polska zajmuje pozycję stabilnego lidera regionu w handlu rolno-spożywczym. Przewagi komparatywne mają charakter strukturalny i wynikają z: 1) wysokiego poziomu przetwórstwa żywności; 2) dywersyfikacji eksportu; 3) integracji z rynkiem unijnym; 4) oraz rosnącej jakości produktów.

Ukraina posiada najsilniejszą przewagę ilościową, lecz mniej zrównoważoną, skoncentrowaną na eksporcie surowców. Węgry zachowują umiarkowaną przewagę w wybranych segmentach (mięso, pasze, wino), jednak przy znacznie niższej dynamice niż Polska.

Czechy i Rumunia nie wykazują znaczących przewag; ich sektor rolno-spożywczy pełni raczej funkcję uzupełniającą w handlu regionalnym.

Podsumowanie i wnioski

Analiza handlu rolno-spożywczego Polski oraz wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej w latach 2004–2023 dowodzi, że integracja z Unią Europejską stanowiła kluczowy impuls rozwojowy dla polskiego sektora żywnościowego. Włączenie do jednolitego rynku, dostęp do środków Wspólnej Polityki Rolnej oraz liberalizacja wymiany handlowej, umożliwiły dynamiczny wzrost eksportu, modernizację produkcji i poprawę konkurencyjności. W badanym okresie Polska umocniła pozycję eksportera netto żywności, a jej saldo handlowe wzrosło niemal siedmiokrotnie, co świadczy o trwałym wzmocnieniu pozycji w europejskim łańcuchu dostaw żywności.

Na dynamikę handlu w regionie silnie wpływały czynniki zewnętrzne: kryzys finansowy z 2008 r., pandemia COVID-19 oraz agresja Rosji na Ukrainę w 2022 r. Zdarzenia te powodowały czasowe spadki sald handlowych, wzrost zmienności cen i zakłócenia logistyczne, jednak Polska wykazała stosunkowo wysoką odporność na wstrząsy zewnętrzne, szybciej odbudowując równowagę eksportowo-importową niż pozostałe kraje regionu. Integracja z UE, stabilność instytucjonalna i wsparcie polityki publicznej (WPR, fundusze inwestycyjne) okazały się kluczowe dla utrzymania konkurencyjności i elastyczności sektora.

Empiryczne wyniki oparte na wskaźnikach XRCA, MRCA i RTA potwierdzają, że Polska utrzymuje stabilne i trwałe przewagi komparatywne w handlu rolno-spożywczym. Wartości XRCA i RTA przez cały analizowany okres pozostają dodatnie, co wskazuje na długofalową zdolność do generowania nadwyżek eksportowych. Utrzymywanie dodatniego wskaźnika RTA w przedziale 0,4–0,6 potwierdza, że przewaga Polski ma charakter strukturalny, a jej źródłem jest wysoki poziom przetwórstwa, dywersyfikacja produktów oraz rosnące znaczenie jakości i standaryzacji. W przeciwieństwie do Ukrainy, której przewagi opierają się na surowcach rolnych, Polska uzyskała przewagę w segmentach o wyższej wartości dodanej, co świadczy o dojrzałym modelu konkurencyjności.

Analiza wskaźników przewag komparatywnych w latach 2004–2023 wskazuje, że Polska utrzymuje stabilną i trwałą przewagę konkurencyjną w handlu produktami rolno-spożywczymi na tle regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Wskaźniki XRCA i RTA jednoznacznie potwierdzają, że Polska, obok Ukrainy, stanowi eksportowego lidera regionu, jednak w odróżnieniu od niej – opiera swoją pozycję na wartości dodanej i jakości przetworzenia, a nie na eksporcie surowcowym.

Porównanie z innymi krajami regionu ujawnia wyraźne różnice w trajektorii rozwoju. Polska i w mniejszym stopniu Węgry, osiągnęły trwałą przewagę eksportową, podczas

gdą Czechy i Rumunia pozostają importerami netto, co potwierdza istnienie ograniczeń strukturalnych w ich sektorach rolnych. Ukraina, mimo odmiennych uwarunkowań instytucjonalnych, wykazuje wyjątkowo silne przewagi komparatywne w eksporcie surowców rolnych, zwłaszcza zbóż i olejów roślinnych, które czynią z niej konkurenta Polski w regionie, choć jej przewaga ma charakter ilościowy, a nie jakościowy.

Potencjalna akcesja Ukrainy do UE oraz postęp w negocjacjach handlowych, takich jak porozumienie z MERCOSUR, mogą w istotny sposób przeformułować warunki konkurencji w europejskim sektorze rolno-spożywczym. Doświadczenia Polski po 2004 r. pokazują, że pełna integracja z jednolitym rynkiem może sprzyjać szybkiemu wzrostowi przewag komparatywnych, co sugeruje, iż Ukraina mogłaby podążać podobną ścieżką, zwłaszcza w segmentach surowcowych. Dla Polski oznacza to konieczność dalszego wzmocnienia przewag jakościowych i przetwórczych, które stanowią kluczowy element jej konkurencyjnej odpowiedzi na przyszłe wyzwania strukturalne.

Podsumowując, Polska w badanym okresie przekształciła się z peryferyjnego uczestnika rynku rolnego w jednego z głównych eksporterów netto żywności w Europie. Jej przewagi komparatywne mają charakter jakościowy i strukturalny, jednak ich utrzymanie wymaga dalszych inwestycji w innowacje, przetwórstwo oraz zrównoważoną produkcję. Porównanie z Ukrainą i innymi krajami regionu wskazuje, że polska konkurencyjność opiera się na synergii efektów integracyjnych, efektywności produkcji i rosnącej specjalizacji w sektorach przetworzonych, co czyni z niej lidera regionalnego w handlu rolno-spożywczym. Natomiast w odniesieniu do Ukrainy do głównych źródeł przewag należy wysoka efektywność sektora rolnego (zboża, oleiste), korzystne warunki naturalne oraz niskie koszty produkcji (praca, środki obrotowe).

Bibliografia

- Balassa B. [1965], *Trade liberalization and revealed comparative advantage*, "The Manchester School of Economic and Social Studies", vol. 33, s. 99–123, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x>.
- Bogmans C., Pescatori A., Petrella I., Prifti E., Stuermer M. [2024], *The power of prices: How fast do commodity markets adjust to shocks?* "IMF Working Papers", vol. 077, <https://doi.org/10.5089/9798400271953.001>.
- Bondarenko S., Nikishyna O., Zerkina O., Shaposhnikov V. [2024], *Transformation of Ukrainian agricultural exports in the context of Russian military aggression: structural changes, adaptive mechanisms and global implications*, "Social Development and Security", vol. 14(3), s. 116–142, <https://doi.org/10.33445/sds.2024.14.3.9>.
- Brander M., Bernauer T., Huss M. [2023], *Trade policy announcements can increase price volatility in global food commodity markets*, "Nat Food", vol. 4, s. 331–340, <https://doi.org/10.1038/s43016-023-00729-6>.

- Chepeliev M., Maliszewska M., Pereira M. [2025], *Disentangling the channels of impact of the Ukraine war on global food markets: An integrated scenario approach*, "Food Security", vol. 17, s. 781–809, <https://doi.org/10.1007/s12571-025-01560-6>.
- Chevassus-Lozza E., Latouche K., Majkovič D., Unguru M. [2008], *The importance of EU-15 borders for CEECs agri-food exports: The role of tariffs and non-tariff measures in the pre-accession period*, "Food Policy", vol. 33(6), s. 595–606, <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2008.07.005>.
- Ciaian P., Swinnen J. [2007], *Distortions to agricultural incentives in Central and Eastern Europe*, "Agricultural Distortions Working Paper", series 48385, World Bank, <https://doi.org/10.22004/ag.econ.48385>.
- Conforti P. [2004], *Price transmission in selected agricultural markets*, FAO Commodity and Trade Policy Research Working Paper, <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/82c0e2dd-c20b-4cd9-b28a-8cbacfc9ecbc/content> (dostęp: 5.10.2025).
- Countryman A., Litvinov V., Kolodiazhnyi I., Bogonos M., Nivievskiy O. [2025], *Global economic effects of war-induced agricultural export declines from Ukraine*, "Applied Economic Perspectives and Policy", vol. 47(2), s. 624–665, John Wiley & Sons, <https://doi.org/10.1002/aep.13468>.
- Daniłowska W., Dostaw K., Łuczyk I., Sobiecki R., Zolotnytska Y. [2025], *Wpływ inwestycji na konkurencyjność producentów żywności na przykładzie wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, Raport SGH i Forum Ekonomicznego 2025*, s. 355–388, <https://www.sgh.waw.pl/sites/sgh.waw.pl/files/2025-10/raport-karpacz-2025.pdf> (dostęp: 5.10.2025).
- Deiningner K., Jin S., Ma M. [2022], *Structural transformation of the agricultural sector in low- and middle-income economies*, "Annual Review of Resource Economics", vol. 14(1), s. 221–241, <http://dx.doi.org/10.1146/annurev-resource-111820-033252>.
- EC [2024], *Monitoring EU agri-food trade*, European Commission, DG Agriculture and Rural Development, Brussels, https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/b2e5ee02-4a25-4a6b-9663-92dbec9eb211_en?filename=monitoring-agri-food-trade_dec2023_en.pdf (dostęp: 13.05.2025).
- European Parliament [2016], *Research for Agri Committee – Structural change in EU farming: How can the cap support a 21st Century European model of agriculture?* Directorate-General for Internal Policies of the Union, Brussels, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/573428/IPOL_STU\(2016\)_573428_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/573428/IPOL_STU(2016)_573428_EN.pdf) (dostęp: 13.05.2025).
- European Parliament [2024], *Ukrainian agriculture: From Russian invasion to EU integration*, EPRS – European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI\(2024\)_760432_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI(2024)_760432_EN.pdf) (dostęp: 28.09.2025).
- Eurostat [2024], *Database, International Trade*, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (dostęp: 30.09.2025).
- Frohberg K. [2000], *Konkurencyjność polskiego rolnictwa*, w: Majewski E., Dalton G. (red.), *Strategiczne opcje dla polskiego sektora agrobiznesu w świetle analiz ekonomicznych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Giordani P., Rocha N., Ruta M. [2012], *Food prices and the multiplier effect of export policy*, WTO Staff Working Papers, ERSD-2012-08, World Trade Organization (WTO), Economic Research and Statistics, <https://doi.org/10.30875/5ab90acf-en>.
- Glauber J. [2023], *Assessing tight global wheat stocks and their role in price volatility*, IFPRI – Blog/analiza, <https://www.ifpri.org/blog/assessing-tight-global-wheat-stocks-and-their-role-price-volatility/> (dostęp: 5.10.2025).

- Hagemejer J., Michałek J.J., Svatko P. [2021], *Economic impact of the EU Eastern enlargement on New Member States revisited: The role of economic institutions*, "Central European Economic Journal", vol. 8(55), s. 126–143, <https://doi.org/10.2478/ceej-2021-0008>.
- Headey D., Fan S. [2008], *Anatomy of a crisis: the causes and consequences of surging food prices*, "Agricultural Economics", vol. 39(1), s. 375–391, <https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2008.00345.x>.
- Jambor A., Gorton M. [2025], *Twenty years of EU accession: learning lessons from Central and Eastern European agriculture and rural areas*, "Agric Econ", vol. 13(1), <https://doi.org/10.1186/s40100-025-00346-w>.
- Kuzmenko E., Rumankova L., Benesova I., Smutka L. [2022], *Czech comparative advantage in agricultural trade with regard to EU-27: Main developmental trends and peculiarities*, "Agriculture", vol. 12(2), s. 200–217, <https://doi.org/10.3390/agriculture12020217>.
- Liefert W., Persuad S. [2009], *The transmission of exchange rate changes to agricultural prices. United States Department of Agriculture, Economic Research Service, Economic Research Report*, no. 33, https://ers.usda.gov/sites/default/files/_laserfiche/publications/46188/9451_err76_1_.pdf (dostęp: 5.10.2025).
- Makrevska Disoska E., Kikerkova I., Toshevska-Trpchevska K., Tonovska J. [2023], *Exploring the drivers and constraints in intra-EU trade*, "EMAN 2023-Economics & Management: How to Cope with Disrupted Times", s. 61–71, <https://doi.org/10.31410/EMAN.S.P.2023.61>.
- Malesios C., Jones N., Jones A. [2019], *A change-point analysis of food price shocks*, "Climate Risk Management", vol. 27, <https://doi.org/10.1016/j.crm.2019.100208>.
- Mann S. [2021], *Synthesizing knowledge about structural change in agriculture: The integration of disciplines and aggregation levels*, "Agriculture", vol. 11(7), 601, <https://doi.org/10.3390/agriculture11070601>.
- Nowak A. [2025], *Konkurencyjność rolnictwa w Polsce w ujęciu regionalnym*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 3(204), s. 29–52, <https://doi.org/10.53098/wir.2024.3.204/02>.
- OECD & FAO [2023], *Food security and trade 2023*, Rome, <https://doi.org/10.4060/cc9066en>.
- Pawlak K. [2013], *Pozycja konkurencyjna głównych producentów i eksporterów produktów pochodzenia zwierzęcego w handlu wewnątrzspółnotowym*, „Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy”, vol. 6, s. 333–349, https://akp.bydgoszcz.pl/pobierz/wydawnictwo/re6/k_pawlak.pdf (dostęp: 5.10.2025).
- Pawlak K., Poczta W. [2025], *Twenty years of Poland's EU membership: What is progress in the agricultural sector?* "Agriculture", vol. 15(1), 49, <https://doi.org/10.3390/agriculture15010049>.
- Petre I.L., Sbircea R.Ş., Chiva A., Costache C. [2025], *The impact of agro-food imports from Ukraine on the Romanian market: a post-conflict economic analysis*, "Theoretical and Applied Economics", Asociatia Generala a Economistilor din Romania / Editura Economica, vol. 1 (642), s. 5–18, Spring, [https://ideas.repec.org/a/agr/journal/vxxxiiy2025il\(642\)p5-18.html](https://ideas.repec.org/a/agr/journal/vxxxiiy2025il(642)p5-18.html) (dostęp: 5.10.2025).
- PSSU [2024], *Statystyki gospodarcze / Działalność gospodarcza / Rolnictwo, leśnictwo i rybactwo*, PSSU, Kijów, <http://www.ukrstat.gov.ua/> (dostęp: 5.10.2025).
- Radlińska K. [2025], *Changes in the structure of agriculture in Central and Eastern Europe in the light of the European Green Deal*, "Sustainability", vol. 17(1), 104, <https://doi.org/10.3390/su17010104>.

- Régnier E., Catallo A. [2024], *The Ukrainian agricultural sector: an overview and challenges in light of possible European Union enlargement*, "IDDRI", vol. 3, <https://www.iddri.org/sites/default/files/PDF/Publications/Catalogue%20Iddri/Etude/202406-ST0324-ukraine%20EU.pdf> (dostęp: 20.09.2025).
- Ricardo D. [1929], *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*, Druk W.L. Anczyca i Spółki, Polska, Kraków, s. 360, https://rcin.org.pl/Content/31352/PDF/WA004_2585_T2054_Ricardo-Zasady-ekono.pdf (dostęp: 20.09.2025).
- Rude J., An H. [2015], *Explaining grain and oilseed price volatility: The role of export restrictions*, "Food Policy", vol. 57, s. 83–92, <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2015.09.002>.
- Stoica G.D., Stoian M., Nica I.C., Jelocnik M. [2022], *Research on the agro-food trade balance of Romania*, Fostering Recovery Through Metaverse Business Modelling, The Bucharest University of Economic Studies, s. 158–170, <https://doi.org/10.2478/9788367405072>.
- Szczepaniak I. [2018], *Przewagi komparatywne w handlu zagranicznym Polski na przykładzie produktów rolno-spożywczych i pozostałych*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie – Problemy Rolnictwa Światowego”, vol. 18(33), s. 263–274, <https://doi.org/10.22630/PRS.2017.17.1.24>.
- United Nations [2006], Department of Economic and Social Affairs. Standard International Trade Classification, Revision 4, Statistical Papers, Series M, no. 34/Rev. 4, https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4E.pdf (dostęp: 20.09.2025).
- USDA [2024], Exporter Guide Annual, Bucharest, Romania, Report Number: RO2024–0004, s. 12, https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileName=Exporter+Guide+Annual_Bucharest_Romania_RO2024-0004 (dostęp: 20.09.2025).
- Vollrath T.L. [1989], *Competitiveness and protection in world agriculture*, "Agriculture Information Bulletin", no. 567, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service, Washington D.C., <https://ageconsearch.umn.edu/record/309494/?v=pdf>.
- World Bank [2024], *Priorities for agricultural support in Ukraine (english)*, World Bank Group, Washington, D.C., <http://documents.worldbank.org/curated/en/099062524074615884> (dostęp: 20.09.2025).
- Zdrahal I. [2025], *Patterns of agri-food intra-industry trade between Czechia and EU member states: two decades of the EU membership*, "Economic of Agriculture", vol. 72(2), s. 719–739, <https://doi.org/10.59267/ekoPolj2502719Z>.
- Zolotnytska Y. [2024], *Transformation of the agrarian model of Ukraine in the context of accession to the EU*, „International Journal of Management and Economics”, vol. 4(4), Sciendo, <https://doi.org/10.2478/ijme-2024-0037>.